

วารสารวิจัยสังคมและปริทัศน์
ปีที่ 47 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2567): 269521

Journal of Social Research and Review
Volume 47 No.1 (January-June 2024): 269521
ISSN 3056-9508 (Online)

วิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์: การเสริมพลังของชุมชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

สุเมษย์ หนกหลัง^{1*} และ ทศพล วัฒนานุกุลวงศ์²

¹บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สุขุมวิท 23 กรุงเทพมหานคร 10110

²กรมรบพิเศษที่ 1 หน่วยบัญชาการสงครามพิเศษ อำเภอเมือง จังหวัดลพบุรี 15000

*ผู้ประพันธ์บรรณกิจ, อีเมล: sumaten@g.swu.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์ (Critical participatory action research: CPAR) เป็นวิธีวิทยาการวิจัยที่เน้นการเสริมพลังของชุมชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผ่านการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการหาทางออกของปัญหาสังคม โดยบูรณาการแนวคิดเชิงวิพากษ์สังคมและหลักการการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ที่นำไปสู่การปลดปล่อย (Emancipation) ซึ่งชุมชนมีบทบาทสำคัญในกระบวนการวิจัยและการแก้ปัญหาทางสังคม โดยการร่วมกันในการระบุและวิเคราะห์ประเด็นสังคมของชุมชนและดำเนินการหาทางออกของปัญหา

แนวทางการปฏิบัติของการวิจัยแบบ CPAR คือ การทำงานร่วมกัน การตัดสินใจแบบประชาธิปไตย มีเป้าหมายเพื่อการเปลี่ยนแปลงร่วมกัน และการสะท้อนย้อนคิดการทำงานร่วมกัน แสดงให้เห็นว่าวิธีวิทยาการวิจัยแบบ CPAR เน้นการมอบอำนาจให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของกระบวนการวิจัยเชื่อว่าสังคมเปลี่ยนแปลงด้วยพลังการมีส่วนร่วมของชุมชนกันเอง และตระหนักต่อความยุติธรรมทางสังคม โดยบทบาทนักวิจัย เป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการวิจัยมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ โดยการสร้างพื้นที่การมีส่วนร่วมจากความรู้สึกเชื่อมั่นในกระบวนการวิจัยที่มีเป้าหมายสู่การเปลี่ยนแปลงที่เป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์; การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม; การเสริมพลังของชุมชน; การเปลี่ยนแปลงทางสังคม; การมีส่วนร่วมของชุมชน

วันรับบทความ: 18 ธันวาคม 2566, วันแก้ไขบทความ: 22 มีนาคม 2567, วันตอบรับบทความ: 8 เมษายน 2567

Critical Participatory Action Research: Communities Empowerment for Social Change

Sumate Noklang^{1*} and Tosapol Watthananukulwong²

¹Graduate School, Srinakharinwirot University, Sukhumvit 23, Bangkok 10110, Thailand

²1st Special Force Regiment Special Warfare Command, Mueang District, Lopburi Province 15000, Thailand

*Corresponding author, E-mail: sumaten@g.swu.ac.th

Abstract

Critical Participatory Action Research (CPAR) is a research methodology that emphasizes empowering communities for social change through active participation in identifying and addressing social issues. It integrates the Critical Social theory with the principles of Participatory Action Research (PAR), where communities play a vital role in the research process and addressing social issues. Collaboratively, they identify and analyze community social issues and work towards finding solutions.

The CPAR approach involves collaborative work, democratic decision-making, shared goals for collective change, and reflective collaboration. This highlights that the CPAR methodology focuses on empowering communities as the center of the research process, believing that societal transformation occurs through the collective participation of communities and their awareness of social justice. The role of the researcher is that of a facilitator, promoting and supporting the full participation of all stakeholders in the research process by creating inclusive spaces rooted in confidence in the research process aimed at meaningful transformation.

Keywords: Critical participatory action research; Participatory action research; Community empowerment; Social change; Community participation

Received: December 18, 2023, **Revised:** March 22, 2024, **Accepted:** April 8, 2024

1. บทนำ

การที่สังคมโลกถูกจัดระเบียบทางสังคม ส่งผลให้เกิดบรรทัดฐานทางสังคมในบริบททางสังคมนั้น ๆ ดังนั้น บุคคลบางกลุ่มที่ไม่ได้อยู่บนบรรทัดฐานทางสังคมนั้นจึงกลายเป็นอื่นของสังคม (Otherness) เกิดการเลือกปฏิบัติ ตีตรา ความไม่เสมอภาค ทำให้ความไม่ยุติธรรมเกิดขึ้นในสังคมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ (Noklang et al., 2023; ทศพล วัฒนานุกุลวงศ์ และคณะ, 2566) ดังนั้น การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์ (Critical participatory action research: CPAR) สามารถเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในเชิงบวก ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความไม่ยุติธรรมด้วยการสร้างความเท่าเทียมจากการได้ทำงานร่วมกัน (McTaggart et al., 2017) ราคคิดของงานวิจัยลักษณะนี้มีความเชื่อที่ว่าวิจัย ไม่ใช่เป็นงานเฉพาะของนักวิชาการหรือนักวิจัย แต่เป็นความพยายามในการทำงานร่วมกันที่เกี่ยวข้องกับผู้ที่ได้รับผลได้ผลเสียมากที่สุดจากปัญหาที่ตระหนักร่วมกันของกลุ่มบุคคลหรือชุมชน ดังนั้น CPAR เป็นการวิจัยที่ให้ความสำคัญกับความรู้จากชุมชน ซึ่งความรู้ไม่ใช่เกิดตำราหรือจากนักวิชาการเท่านั้น หากแต่เป็นเกิดขึ้นจากกระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างนักวิจัยและชุมชน/ชุมชนกับชุมชนตนเอง (Kemmis et al., 2014)

CPAR เป็นการวิจัยที่มุ่งเน้นเสริมศักยภาพให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาสังคมร่วมกัน โดยมีฐานความคิดจากแนวคิดจิตสำนึกเชิงวิพากษ์สังคม ร่วมกับแนวคิดการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) แนวคิดปฏิบัติการปลดปล่อย (Emancipation) และแนวคิดการเสริมพลัง (Empowerment) (Thinyane et al., 2018) ดังนั้น CPAR ก็กับการส่งเสริมพลังของชุมชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม จึงเป็นแนวทางการวิจัยเพื่อมุ่งให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีพลวัต โดยเชื่อว่าสังคมเปลี่ยนแปลงด้วยพลังการมีส่วนร่วมของชุมชนตนเอง ซึ่งเน้นการตั้งคำถามและวิพากษ์กับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ ดังนั้น การวิจัยลักษณะนี้มุ่งมอบอำนาจให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางของพลังอำนาจเพื่อแสวงหาความยุติธรรมทางสังคม (Sallah, M., 2014)

กล่าวได้ว่า CPAR เป็นวิถีวิทยาการวิจัยที่มีเป้าหมายเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนในการแก้ไขปัญหาและ/หรือหาทางออกอย่างเป็นระบบ ทำทลายกับสิ่งที่ทำให้ชุมชนรู้สึกมากดขี่หรือไม่เป็นธรรม นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงของสังคมในชุมชน โดยบทความนี้เสนอศักยภาพของการวิจัยแบบ CPAR ในการส่งเสริมพลังอำนาจชุมชนไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม

2. ประวัติของการวิจัยแบบ CPAR

CPAR เป็นการวิจัยที่ผสมผสานทฤษฎีเชิงวิพากษ์ (Critical theory) การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community participation) และแนวคิดการปลดปล่อย (Emancipation) มีเป้าหมายเพื่อการเปลี่ยนแปลงสังคม โดยเริ่มจากศตวรรษที่ 20 ทฤษฎีวิพากษ์ที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีสังคมของกลุ่มสำนักแฟรงก์เฟิร์ต (Frankfurt School) ในประเทศเยอรมนี ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอุดมการณ์ อำนาจ และโครงสร้างทางสังคม กลุ่มสำนักนี้มุ่งประเด็นที่จะวิพากษ์สังคมและท้าทายระบบที่รู้สึกเข้ามาดขี่ โดยมุ่งหวังไปสู่การปลดปล่อยจากการกดขี่ (Emancipatory) (Kemmis, 2006) ซึ่งการวิจัยแบบ CPAR ได้รับการพัฒนาในช่วงกลางศตวรรษที่ 20 จากการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนที่ถูกทำให้เป็นอื่นหรือชายขอบ โดยมอบอำนาจกับการตัดสินใจร่วมกัน มุ่งติดตามทางปัญญาให้ชุมชนดังกล่าว ว่าได้ปลดปล่อยพันธนาการที่มาจากความรู้เพียงชุดเดียวที่มากำกัความคิด จนสามารถปลดปล่อยตนเองจากความเป็นอื่นหรือชายขอบ โดยนักคิดที่อิทธิพลต่อการวิจัยแบบ CPAR เป็นอย่างมากคือ นักการศึกษาชาวบราซิลชื่อ Paulo Freire ได้นำเสนอแนวคิดการจัดการเรียนรู้เชิงวิพากษ์ เน้นย้ำถึงความสำคัญของการสนทนา แลกเปลี่ยน ประสบการณ์ (การศึกษา) เพื่อการปลดปล่อย และบทบาทของชุมชนในการกำหนดรูปแบบการเรียนรู้และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของตนเอง โดยในหนังสือของ Freire เรื่องการเรียนการสอนของผู้ถูกกดขี่ (Pedagogy of the oppressed) ได้เสนอแนวคิดเรื่องการฝึกฝน (Praxis) ในลักษณะของการไตร่ตรองและการกระทำ ซึ่งได้นำมาเป็นกระบวนการสำคัญของการวิจัยแบบ CPAR (Cotter, 2023)

อีกทั้งขบวนการต่อต้านลัทธิการล่าอาณานิคมในกลางศตวรรษที่ 20 ในส่วนต่าง ๆ ของโลก เช่น แอฟริกา เอเชีย ละตินอเมริกา และหมู่เกาะในทะเลแคริบเบียน ถือเป็นสถานการณ์ที่เป็นรากฐานสำคัญของการวิจัยแบบ CPAR คือ การเคลื่อนไหวที่พยายามจะทำทลายการกดขี่ของอาณานิคม เพื่อมายืนยันในการตัดสินใจของกลุ่มตนเอง และจัดการกับสถานการณ์ที่รู้สึกมาสร้าง ความยุติธรรมทางสังคม ต่อมาได้เกิดกระแสให้ความสำคัญสิทธิของพลเมืองและความยุติธรรมทางสังคม ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของขบวนการเรียกร้องความยุติธรรมในสังคมที่มีคล้ายคลึงกันทั่วโลก (Gill et al., 2012)

กระบวนการวิจัยแบบ CPAR จึงเข้ามาในฐานะการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social movement) เพื่อจัดการแบ่งแยกทางเชื้อชาติ การเลือกปฏิบัติจากการตีตราทางชนชั้นทางสังคม อคติด้านเพศ ความไม่เท่าเทียมทางการศึกษาและความไม่เป็นธรรมอื่น ๆ ซึ่งกระแสดังกล่าวเป็นอิทธิพลให้เกิดการเคลื่อนไหวของชุมชน อาทิ สนับสนุนความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม สิทธิของชนพื้นเมือง และประเด็นทางสังคมอื่น ๆ (Kemmis et al., 2014)

กล่าวได้ว่า หลักการวิจัยแบบ CPAR ได้รับการปรับใช้และนำไปใช้ในบริบททางสังคมศาสตร์ที่หลากหลายทั่วโลก มีการนำไปใช้กับประเด็นต่าง ๆ มากมาย เช่น การดูแลสุขภาพ การศึกษา ความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม และการพัฒนาชุมชน มีรากฐานมาจากการเคลื่อนไหวทางสังคม พยายามท้าทายระบบที่มาทำให้รู้สึกถูกกดขี่ อีกนัยหนึ่งคือ การมีโอกาสได้เพิ่มศักยภาพของชุมชนให้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง

3. ฐานคิดของวิจัยแบบ CPAR

การวิจัยแบบ CPAR มุ่งกระตุ้นให้ชุมชนที่มีส่วนร่วมในการหาทางออกหรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะพื้นที่ของสังคมนั้น ๆ กล่าวคือการทำงานร่วมกันเพื่อระบุและวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ในประเด็นทางสังคมของชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อพวกเขา และดำเนินการพัฒนาหรือหาทางออกโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนกันเอง ทั้งนี้กระบวนการวิจัยแบบ CPAR ทำให้พวกเขาสามารถพัฒนากลยุทธ์และการดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาทางสังคมของชุมชน ดังนั้นคนในชุมชนจึงเป็นศูนย์กลางของการวิจัยหรือการเปลี่ยนแปลงด้วยชุมชนเอง (Kemmis et al., 2014; McTaggart et al., 2017) ซึ่งมีฐานคิดดังต่อไปนี้

3.1 จิตสำนึกเชิงวิพากษ์ (Critical consciousness)

หัวใจของการวิจัยแบบ CPAR คือแนวคิดเรื่องจิตสำนึกเชิงวิพากษ์ แนวคิดนี้เป็นการคิดเชิงวิพากษ์ต่อปัญหาที่มาทำให้รู้สึกไม่เป็นธรรม มีเป้าหมายเพื่อให้เข้าใจลึกซึ้งถึงต้นตอของปัญหาทางสังคมที่ชุมชนต้องการหาทางออกร่วมกัน (Morrell, 2006) ดังนั้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นกระบวนการที่สำคัญในการกระตุ้นให้เกิดการตระหนักรู้ร่วมกันต่อต้นตอปัญหาเหล่านั้น จากการตั้งคำถามจากปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่ โดยการตั้งคำถามจากปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่ ทั้งนี้จิตสำนึกเชิงวิพากษ์เป็นจุดกำเนิดของการเคลื่อนไหวทางสังคม (Freire, 2020) โดยการวิจัยแบบ CPAR ได้นำมาใช้เพื่อเพิ่มศักยภาพให้กับชุมชนในการค้นหาและจัดการกับความไม่เท่าเทียมกันหรือความไม่ยุติธรรม โดยการกระตุ้นให้เกิดการคิดตั้งคำถามกับสิ่งที่เป็นอย่างอยู่และไตร่ตรองหาทางออกร่วมกัน

3.2 การมีส่วนร่วม (Participation)

การมีส่วนร่วมเป็นหลักพื้นฐานของการวิจัยแบบ CPAR ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับบุคคล กลุ่ม หรือชุมชนที่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การแก้ปัญหา และการกระทำที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีของชุมชน เป็นพื้นฐานจากแนวคิดประชาธิปไตย นำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดยเน้นความสำคัญของการให้ผู้คนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน โดยการมีส่วนร่วมทำให้เกิดการเพิ่มทุนทางสังคมของชุมชน กล่าวคือ การมีส่วนร่วมของชุมชนสามารถส่งเสริมเครือข่ายทางสังคมและความสัมพันธ์ที่ของคนในชุมชน (McTaggart et al., 2017; Wallerstein et al., 2019)

3.3 เน้นการลงมือปฏิบัติ (Action-oriented)

การวิจัยแบบ CPAR เป็นวิจัยที่มุ่งเน้นการปฏิบัติการ โดยการวิจัยลักษณะนี้พยายามที่จะทำความเข้าใจปัญหาเพื่อการดำเนินการการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นเพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาเหล่านั้นอย่างตรงประเด็น โดยการวิจัยแบบ CPAR มักจะเสร็จสิ้นด้วยการดำเนินการไปสู่ผลที่เป็นรูปธรรมมากกว่านามธรรม จากการไตร่ตรองร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน จนถึงจุดที่เรียกว่าการปลดปล่อย (Emancipation) รวมไปถึงเกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับนโยบาย หรือได้แนวปฏิบัติในเรื่องที่ต้องการพัฒนาซึ่งอาจนำไปสู่นวัตกรรมทางสังคมเพื่อการพัฒนาชุมชน (Minkler & Wallerstein, 2011; Noklang, 2020)

3.4 การเสริมพลัง (Empowerment)

การเสริมพลังเป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญประการหนึ่ง ของการวิจัยแบบ CPAR โดยการเข้าร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในกระบวนการวิจัยและการปฏิบัติ โดยบุคคลในชุมชนจะตระหนักถึงสิทธิ์เสรีภาพของตนและศักยภาพในการสร้างการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น การเสริมพลังนี้เพื่อเพิ่มขีดความสามารถให้กับผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากประเด็นเฉพาะที่ชุมชนต้องการเปลี่ยนแปลง (Noklang et al., 2023) ซึ่งการมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยกล่าวคือ ตั้งแต่การระบุคำถามในการวิจัย ไปจนถึงการดำเนินการตามผลการศึกษา โดยจะทำให้ชุมชนรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของกระบวนการและผลลัพธ์ของการ

เปลี่ยนแปลงนั้น หรือกล่าวอีกนัยว่า ผลการวิจัยเป็นความรู้เฉพาะชุมชน และชุมชนเองนำความรู้ที่ได้มาจากการปฏิบัติ การร่วมกันนำมาใช้เพื่อขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงชุมชนเชิงบวกอีกด้วย (McTaggart et al., 2017)

3.5 ความยุติธรรมทางสังคม (Social justice)

จุดเริ่มต้นของการวิจัยแบบ CPAR คือ ชุมชนการเกิดความรู้สึกร่วมกันถึงความไม่ยุติธรรมต่อปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่ในสังคม ดังนั้นการวิจัยแบบ CPAR จึงใช้หลักการวิพากษ์ในกระบวนการวิจัย กล่าวคือ พยายามที่จะกำจัดความไม่เท่าเทียมกันในสังคม โดยการวิจัยแบบ CPAR มุ่งมั่นที่จะเปลี่ยนแปลงระบบที่มาจากเชื้อและส่งเสริมสังคมให้มีความยุติธรรมและเสมอภาคมากขึ้น ซึ่งหนึ่งในเป้าหมายหลักของการวิจัยแบบ CPAR คือการวิเคราะห์ความไม่เท่าเทียมทางสังคมร่วมกัน โดยกระตุ้นให้ชุมชนทำความเข้าใจต้นตอของความไม่เท่าเทียมที่ชุมชนรู้สึก (Sadik, 2019) และดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาเหล่านั้นผ่านการวิจัยแบบ CPAR อีกทั้งการวิจัยแบบ CPAR คือกระบวนการวิจัยที่กระตุ้นให้เกิดการรวมความคิดเห็นและมุมมองของบุคคลในชุมชน โดยเฉพาะที่มักถูกละเลยจากกระบวนการตัดสินใจ หรือกล่าวได้ว่าเป็นแนวคิดที่เป็รับความหลากหลายทางความคิดมากขึ้นในสังคมเพราะไม่มีการแบ่งแยกโดยอคติ การไม่แบ่งแยกนี้ส่งเสริมการนำเสนอประสบการณ์ที่อาจไม่ได้รับความสนใจหรือถูกซ่อนไว้ในสังคมมาตระหนักร่วมกัน (Thinyane et al., 2018)

3.6 ชุมชนเป็นฐานของการพัฒนา (Community based development)

ชุมชนในที่นี้คือนัยยะของการรวมกลุ่มกันของบุคคล ดังนั้นการใช้ชุมชนเป็นฐานในการพัฒนาร่วมกันไม่เพียงแต่ส่งเสริมการเติบโตของแต่ละบุคคลเท่านั้น แต่ยังสร้างชุมชนที่มีความเข้มแข็งจากได้แลกเปลี่ยนทรัพยากร ความรู้ สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ และความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกัน ทำให้การพัฒนาเกิดขึ้นไปพร้อม ๆ กัน ซึ่งการส่งเสริมความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหรือการมีอัตลักษณ์ร่วมกัน จึงเป็นสิ่งที่ต้องตระหนักมากที่สุดในกระบวนการวิจัยลักษณะนี้ (Hergenrather et al., 2009; Noklang, 2020)

4. แนวปฏิบัติของการวิจัยแบบ CPAR ต่อการเสริมพลังของชุมชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การวิจัยแบบ CPAR มีแนวทางปฏิบัติ 5 แนวทาง ประกอบด้วย การทำงานร่วมกัน การตัดสินใจแบบประชาธิปไตย มีเป้าหมายเพื่อการเปลี่ยนแปลง ความรับผิดชอบด้านจริยธรรม และการสะท้อนย้อนคิด ดังนี้

4.1 การทำงานร่วมกัน (Collaborative approach)

การวิจัยแบบ CPAR ให้ความสำคัญกับความรู้ของสมาชิกในชุมชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน การทำงานร่วมกันในชุมชนคือการกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือกัน ดังนั้นนักวิจัยจะส่งเสริมทุกฝ่ายให้ได้ทำงานร่วมกันโดยที่บุคคล องค์กร ชุมชน หรือกลุ่มต่าง ๆ รวบรวมทรัพยากร ความรู้ และทักษะของตน เพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกันหรือแก้ไขปัญหาที่มีร่วมกัน ดังนั้นการทำงานร่วมกันถือเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการสร้างชุมชนที่แข็งแกร่งมากขึ้น ส่งเสริมความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน (Fletcher et al., 2015; Gray et al., 2017)

4.2 การตัดสินใจแบบประชาธิปไตย (Democratic decision-making)

ก่อนการลงมือปฏิบัติการวิจัยแบบ CPAR จะส่งเสริมการตัดสินใจร่วมกันก่อน หรือเรียกว่าการตัดสินใจแบบประชาธิปไตยโดยนักวิจัยสนับสนุนให้สมาชิกชุมชนกำหนดวาระการวิจัย จัดลำดับความสำคัญของปัญหา และตัดสินใจเกี่ยวกับแผนปฏิบัติการ เพื่อให้แน่ใจว่ากระบวนการวิจัยเป็นไปตามความต้องการและความสนใจของชุมชน ดังนั้นการตัดสินใจแบบประชาธิปไตยในชุมชนเป็นกระบวนการที่สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วม เพื่อร่วมกันในการตัดสินใจที่สร้างผลประโยชน์ร่วมกัน และพัฒนาให้มีคุณภาพชีวิตของชุมชนร่วมกัน (Chen, 2017; Esteban-Guitart et al., 2020)

4.3 มีเป้าหมายเพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative goals)

การดำเนินการวิจัยแบบ CPAR มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน โดยมีการแก้ปัญหาด้วยการท้าทายและเปลี่ยนแปลงจากความรู้สึกไม่เป็นธรรม ซึ่งการวิจัยแบบ CPAR พยายามที่จะนำเสนอแนวทางแก้ไขในระยะยาวและยั่งยืน โดยมีเป้าหมายคือการปลดปล่อยชุมชนจากความรู้สึกที่ไม่เป็นธรรม กล่าวคือ จัดการกับความอยุติธรรมและความไม่เท่าเทียมกันอย่างเป็นระบบผ่านการมีส่วนร่วมด้วยสมาชิกของชุมชนเอง (Minkler & Wallerstein, 2011; Zuber-Skerritt, 2015)

4.4 ความรับผิดชอบด้านจริยธรรม (Responsibility)

การดำเนินการวิจัยแบบ CPAR ให้ความสำคัญกับหลักปฏิบัติด้านการวิจัยด้านจริยธรรมเป็นอย่างมาก เพราะมักจะไปเกี่ยวข้องกับประเด็นอ่อนไหวของชุมชน ดังนั้นประเด็นจริยธรรมการวิจัยจึงต้องคำนึงทุกขณะของกระบวนการวิจัยรวมถึงการได้รับ

ความยินยอมการเข้าร่วม โดยแจ้งให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทราบ การรักษาความลับ และการหลีกเลี่ยงการก่อให้เกิดอันตราย ต่อร่างกายและจิตใจของผู้เข้าร่วมในงานวิจัย (Minkler & Wallerstein, 2011; Sallah, M., 2014)

4.5 การสะท้อนย้อนคิด (Reflexivity)

วิธีการสำคัญของการวิจัยแบบ CPAR คือการสะท้อนย้อนคิด เพราะเป็นวิธีการที่ทำให้เกิดการปรับปรุงประสิทธิภาพ ของที่ดำเนินการร่วมกันในชุมชน สร้างความมั่นใจถึงกระบวนการทำงานได้รับมีการตอบสนอง และคำนึงถึงการให้ความเคารพ และมีความรับผิดชอบ ด้วยการยอมรับและจัดการกับอคติทางความคิดของนักวิจัยหรือผู้เข้าร่วมในงานวิจัย โดยสมาชิก ในชุมชนสามารถส่งเสริมการเปลี่ยนแปลงในทางที่ชุมชนปรารถนา (เก ประเสริฐสังข์ และคณะ, 2561) ดังนั้นผู้วิจัยควรกระตุ้น เพื่อให้เกิดการสะท้อนย้อนคิดต่อผลงานที่ลงมือปฏิบัติจากการตัดสินใจร่วมกัน และผลกระทบของการทำงานภายในชุมชน ซึ่งการสะท้อนย้อนคิด เป็นกระบวนการสร้างตระหนักรู้ในตนเองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการวิจัยครั้งนั้น (Minkler & Wallerstein, 2011)

5. ความท้าทายการใช้การวิจัยแบบ CPAR ต่อการเสริมพลังของชุมชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

การดำเนินการวิจัยแบบ CPAR ต่อการเสริมพลังของชุมชนเพื่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมนั้น ผู้ใช้กระบวนการวิจัยนี้ จะต้องคำนึงถึงสิ่งที่ผู้วิจัยต้องเผชิญกับข้อจำกัดของกระบวนการวิจัยนี้ เพื่อให้การใช้กระบวนการวิจัยแบบ CPAR ได้อย่างมีประสิทธิภาพและควรตระหนักถึงข้อควรระวัง ดังนี้

5.1 ข้อจำกัดด้านทรัพยากร (Resource limitations)

การวิจัยในชุมชนโดยใช้ CPAR อาจต้องใช้ทรัพยากรจำนวนมาก โดยอาจใช้เวลา เงินทุน และบุคลากรที่ทุ่มเทต่อการ ค้นหาคำตอบประเด็นการวิจัยนั้น ๆ นักวิจัยจึงต้องวางแผนการวิจัยอย่างรอบคอบและมีมาตรการรองรับเพื่อให้เกิด ความยั่งยืนในการทำงานในชุมชน ดังนั้นทักษะที่สำคัญต่อความท้าทายนี้ คือ ทักษะการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อหาสิ่งจำเป็น มาทดแทนหากทรัพยากรดังกล่าวขาดแคลนไป (Kemmis et al., 2014)

5.2 การรักษาสมดุลของอิทธิพลของบุคคลที่มาเข้าร่วมในงานวิจัย (Balancing the influence of individuals)

การดำเนินการวิจัยแบบ CPAR ผู้วิจัยต้องรักษาสมดุลของอิทธิพลของบุคคลให้เกิดความเท่าเทียมกันกับสมาชิก ของชุมชน รวมถึงนักวิจัยด้วย เพราะโดยทั่วไปนักวิจัยหรือผู้มีอิทธิพลต่อกลุ่มบางคนมักจะถูกมองว่าเป็นผู้มีทรัพยากร ความรู้ ความเข้าใจ และความเชี่ยวชาญ มากกว่าสมาชิกคนอื่น ๆ ในชุมชน หากไม่รักษาสมดุลของอิทธิพลของบุคคลนี้อาจส่งผลต่อ การดำเนินการวิจัยและผู้ที่จะได้รับประโยชน์จากผลการวิจัย ดังนั้นการสร้างพลังให้ชุมชน (Community empowerment) คือการถ่ายโอนอำนาจในการตัดสินใจให้กับสมาชิกในชุมชน โดยทำให้มั่นใจว่าไม่ได้ขึ้นอยู่กับนักวิจัยหรือคนในชุมชนบางคน เท่านั้น เพื่อจะส่งผลกระทบต่อความมั่นใจว่าผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อชุมชน และให้สมาชิกในชุมชนรู้สึกว่ามีส่วนร่วมในการ เปลี่ยนแปลงชุมชนในประเด็นนั้น ๆ (สุเมษย์ หนกหลัง, 2562) ซึ่งมักจะได้ยินคำกล่าวของผู้เชี่ยวชาญเมื่อดำเนินการวิจัย ลักษณะนี้ให้ระมัดระวังว่าอย่าให้เกิดสถานการณ์ที่ไม่นักวิจัยพาชุมชนหรือชุมชนพานักวิจัย

5.3 ผลการวิจัยไม่ใช่ผลการวิจัยที่ตอบใจทั่วทั้งกว้าง (Results do not generalize)

ผู้วิจัยต้องตระหนักเสมอว่า การวิจัยแบบ CPAR อาจไม่ได้ให้ผลลัพธ์ที่สามารถสรุปในประชากรในวงกว้าง (Generalization) หากแต่ การมุ่งเน้นไปที่เรื่องเฉพาะของชุมชนหรือบริบทเฉพาะ (Zuber-skerritt, 2015) ซึ่งผู้วิจัยอาจนำ ผลการวิจัยไปต่อยอดออกแบบการวิจัยให้เพื่อให้สามารถสรุปในประชากรในวงกว้างต่อไป

5.4 ข้อตระหนักรู้ด้านจริยธรรม (Ethical awareness)

ตามที่กล่าวข้างต้นว่าประเด็นการวิจัยแบบ CPAR มักจะเป็นประเด็นอ่อนไหวทางสังคม ดังนั้นการรักษามาตรฐาน ทางจริยธรรม เช่น การได้รับความยินยอม ความเป็นส่วนตัว และการเคารพต่อความอ่อนไหวทางวัฒนธรรม แม้การวิจัยแบบ CPAR จะเป็นงานเฉพาะบริบท แต่อาจมีความซับซ้อนเมื่อทำงานร่วมกับชุมชนที่มีความเฉพาะ เช่น คำพูดบางคำที่ไม่เหมาะสม กับชุมชนนั้น ๆ วัฒนธรรมปฏิบัติที่อาจจะต้องทำตามเมื่ออยู่ในชุมชนนั้น ๆ ดังนั้นนักวิจัยจะต้องระมัดระวังเพื่อหลีกเลี่ยง จุดอ่อนไหวที่อาจเกิดขึ้น หรืออาจจะปฏิบัติเพื่อแสดงความเคารพต่อชุมชน (Kemmis et al., 2014)

6. รูปแบบการวิจัยแบบ CPAR

การวิจัยแบบ CPAR ให้ความสำคัญกับความยุติธรรมทางสังคม การเสริมพลังอำนาจ มุ่งการเปลี่ยนแปลงและการมีส่วนร่วมของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียของการวิจัยในครั้งนั้น การตระหนักถึงความเชี่ยวชาญของชุมชนและพยายามที่จะแก้ไขปัญหาเชิงระบบและความแตกต่างผ่านการวิจัยและดำเนินการร่วมกัน กระบวนการนี้เป็นแบบพลวัต รวมถึงเป็นพื้นที่แห่งความหวังและความไว้วางใจ (Bergold & Thomas, 2012) โดยมีรูปแบบการวิจัยเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม ดังนี้

6.1 การระบุประเด็นที่จะพัฒนาหรือแก้ปัญหา (Identifying issues to develop or solve problems)

ขั้นตอนเริ่มต้นของสมาชิกชุมชนและนักวิจัยจะร่วมกันระบุและกำหนดปัญหาการวิจัย กระบวนการนี้เป็นหัวใจหลักของการวิจัยแบบ CPAR (Hall & Back, 2014)

6.2 การสร้างทีมวิจัย (Building a research team)

การวิจัยแบบ CPAR จะเป็นการร่วมตัวสมาชิกในชุมชนและนักวิจัยที่ต้องการเปลี่ยนแปลงประเด็นทางสังคมของชุมชนที่รู้สึกไม่เป็นธรรมโดยเรียกว่า ทีมวิจัยหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ซึ่งมาจากส่วนต่าง ๆ ของชุมชน ที่มีความน่าสนใจแตกต่างกันและมีความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกัน ทีมวิจัยนี้จะทำงานร่วมกันเพื่อวางแผนและดำเนินการวิจัยหาทางออก และสะท้อนผลร่วมกัน โดยทีมวิจัยมีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจเพื่อการเปลี่ยนแปลง (Chen, 2017)

6.3 ร่วมกันรวบรวมข้อมูล (Data collection together)

วิธีการรวบรวมข้อมูลจะถูกเลือกตามคำถามการวิจัย และอาจรวมถึงการปฏิบัติร่วมกัน อาทิ การสำรวจ การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การสังเกตการปฏิบัติร่วมกันเพื่อหาแนวทางการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องตามข้อตกลงของทีมวิจัย เพื่อให้มั่นใจว่ามีการนำเสนอมุมมองและประสบการณ์ของสมาชิกชุมชน ซึ่งนักวิจัยอาจให้คำแนะนำหรือที่ปรึกษาทางวิชาการ ขึ้นะเกี่ยวกับวิธีการรวบรวมข้อมูลแก่ทีมวิจัย (Hergenrather et al., 2009)

6.4 การวิเคราะห์ข้อมูลร่วมกัน (Collaborative data analysis)

การวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยแบบ CPAR เป็นความพยายามร่วมกันของทีมวิจัยร่วมกันตีความข้อมูล และสรุปผลข้อค้นพบ ลักษณะการทำงานร่วมกันของการวิเคราะห์ข้อมูล ทำให้มั่นใจได้ว่าการพิจารณาหลายมุมมองไม่ได้มาจากอำนาจการการสรุปตีความเพียงผู้ใดผู้หนึ่ง โดยการวิเคราะห์นั้นมีพื้นฐานมาจากประสบการณ์ของสมาชิกในชุมชน (Fletcher et al., 2015)

6.5 การวางแผนปฏิบัติการร่วมกัน (Collaborative planning operations)

จากหลักคิดที่ว่า การวิจัยแบบ CPAR เป็นการวิจัยเฉพาะบริบทที่มุ่งผลการวิจัยเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม ดังนั้นทีมวิจัยจะเป็นผู้เต็มไปด้วยข้อมูลจากชุมชนนำมาพัฒนาแผนปฏิบัติการ เพื่อร่วมกันค้นหาคำตอบในประเด็นการวิจัย ซึ่งแผนปฏิบัติการร่วมกันจะคาดหวังว่าจะสามารถใช้งานได้จริง เป็นไปได้ และปรับให้เหมาะกับบริบทเฉพาะของชุมชน เพื่อมุ่งสู่การเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์เฉพาะหน้า (McTaggart et al., 2017)

6.6 การนำไปปฏิบัติ (Implementation)

รูปแบบการวิจัยแบบ CPAR ทีมวิจัยจะนำแผนปฏิบัติการไปปฏิบัติ ทีมวิจัยจะมีส่วนร่วมในการนำแผนที่วางแผนไว้ไปใช้ โดยมีนักวิจัยให้การสนับสนุนและประทับประคองให้เกิดการปฏิบัติ โดยระหว่างการปฏิบัติจะตระหนักถึงการมีส่วนร่วมและการเสริมพลังอำนาจของชุมชน ซึ่งการปฏิบัติต้องมีการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าร่วมไปถึงการยืดหยุ่นหากมีเหตุการณ์แทรกซ้อน (Kimberly, 2019)

6.7 การสะท้อนย้อนคิดและการประเมินผล (Reflection and evaluation)

การสะท้อนย้อนคิดตลอดระยะการดำเนินการวิจัยแบบ CPAR ทีมวิจัยจะสะท้อนหรือประเมินประสิทธิผลของการดำเนินการ และทำการปรับเปลี่ยนตามความจำเป็นของสถานการณ์ที่เกิดขึ้นระหว่างการวิจัย ทำให้เกิดการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ ทั้งจากความสำเร็จและความท้าทาย และสามารถติดตามผลการวิจัยที่กำลังดำเนินการอยู่ (Kemmis et al., 2014)

6.8 การแบ่งปันความรู้ (Knowledge sharing)

จากหลักการตั้งต้นของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมหรือ PAR ที่สนับสนุนการคืนข้อมูลหรือแบ่งปันผลการวิจัย ซึ่งนอกจากจะเป็นการตรวจสอบผลการวิจัยแล้ว ยังได้นำเสนอผลการวิจัยไปใช้ในบริบทของชุมชนอื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกัน หรือเป็นการเติมเต็มประเด็นที่น่าสนใจในวงวิชาการ ซึ่งอาจรวมถึงผู้กำหนดนโยบาย และชุมชนอื่น ๆ ดังนั้นหลักคิดของการวิจัยแบบ CPAR นอกเหนือจากการแบ่งปันความรู้ ยังมีเป้าหมายที่สำคัญคือการคิดเชิงวิพากษ์ร่วมกัน กล่าวคือเพื่อสร้าง

ความตระหนักรู้ สนับสนุนการเปลี่ยนแปลง และสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้อื่นที่อาจมีประเด็นใกล้เคียงกัน เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในประเด็นทางสังคมที่ต้องการเปลี่ยนแปลง (Wallerstein et al., 2019)

6.9 สนับสนุนความยั่งยืนของผลการวิจัย (Results support sustainability)

เมื่อดำเนินการวิจัยจนได้ผลการวิจัยออกมาแล้วนั้น ลักษณะของการสนับสนุนความยั่งยืนของผลการวิจัยแบบ CPAR เพื่อสามารถนำผลการวิจัยไปใช้ได้อย่างต่อเนื่อง การวิจัยลักษณะนี้ต้องมุ่งเน้นไปที่คนนำไปใช้ ซึ่งก็คือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือสมาชิกของชุมชนเอง โดยมุ่งเน้นการเสริมพลังให้แก่ชุมชนโดยใช้พลังในชุมชนนี้เพื่อการเปลี่ยนแปลงประเด็นทางสังคม ซึ่งเมื่อเสร็จสิ้นกระบวนการวิจัยในประเด็นนั้น คาดหวังว่าสมาชิกของชุมชนจะรู้สึกมีพลังอำนาจให้ทำงานอย่างต่อเนื่อง เพราะได้รับการเสริมสร้างขีดความสามารถ การระดมทรัพยากร และความคิดริเริ่มที่นำโดยสมาชิกชุมชนเอง และนักวิจัยจะค่อย ๆ ถอนตัวออกมา (McTaggart et al., 2017)

6.10 การสะท้อนย้อนคิดกระบวนการมีส่วนร่วม (Reflection on participatory processes)

การสะท้อนย้อนคิดของนักวิจัยมักมุ่งสะท้อนเพียงผลการวิจัยเท่านั้น โดยละเลยประเด็นสำคัญประการหนึ่งของกระบวนการวิจัยแบบ CPAR คือการสะท้อนย้อนคิดกระบวนการมีส่วนร่วม เพราะจะทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียของการวิจัยและนักวิจัยเองได้ตระหนักคิดอย่างต่อเนื่อง เกี่ยวกับกระบวนการวิจัยที่ลงมือปฏิบัติในฐานะที่วิจัยดำเนินการร่วมกัน ซึ่งการสะท้อนย้อนคิดกระบวนการมีส่วนร่วมนี้จะแฝงไปด้วยนัยยะของประเมินการทำงานร่วมกัน ได้ไตร่ตรองวิธีการทำงานร่วมกัน เพื่อไปสู่การปรับปรุงวิธีการทำงานร่วมกันซึ่งนำไปสู่กระบวนการวิจัยแบบ CPAR ในประเด็นอื่น ๆ ในอนาคต (McTaggart et al., 2017)

7. กระบวนการวิจัยแบบ CPAR

CPAR มีกระบวนการวิจัยที่หลากหลายหลายแนวทางในการดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยต้องการ ซึ่งจากการดำเนินการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์เป็นวงจร (Cycle/Loop) การดำเนินการวิจัยอย่างต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งเป็นแนวทางแก้ปัญหาด้วยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ตระหนักถึงปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหาาร่วมกันในบริบทนั้นด้วยเทคนิคเชิงวิพากษ์ โดยในบทความนี้เสนอหลัก PAOR ของ Kemmis et al. (2014) ดังนี้

7.1 การวางแผน (Planning/P) ซึ่งครอบคลุมถึงประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในบริบทนั้น รวมถึงการพัฒนา ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสู่ความรู้ใหม่ และไตร่ตรองร่วมกันถึงความจำเป็นที่ต้องใช้ข้อมูลใดบ้างเพื่อการแก้ปัญหาและเปลี่ยนแปลงนั้น โดยชี้ชัดในส่วนของวิธีการให้ได้มาซึ่งข้อมูลหรือการรวบรวมข้อมูล ซึ่งการวางแผนจะทำให้สามารถคาดการณ์สิ่งที่เกิดขึ้นและลดความเสี่ยงที่จะสูญเสียต่าง ๆ ทั้งแรงงาน วัสดุ อุปกรณ์ การทำงาน งบประมาณ และเวลา

7.2 การปฏิบัติ (Action/A) เป็นการปฏิบัติตามแผนที่ได้วางไว้ร่วมกัน จากแนวคิดที่ตกลงของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ได้พิจารณาอย่างรอบคอบ ผ่านการวิเคราะห์ วิจัยแล้ว ซึ่งระหว่างการปฏิบัติการจะมีการบันทึก เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ในภายหลัง

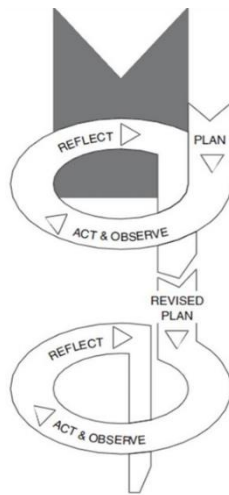
7.3 การสังเกต (Observation/O) เป็นรวบรวมข้อมูลที่เกิดขึ้นในขณะปฏิบัติการ ซึ่งไว้ใช้ในการสะท้อนการปฏิบัติที่เกิดจากการวางแผนการสังเกต นัยยะนี้ หมายถึงการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการอื่น ๆ ด้วย อาทิ การสัมภาษณ์ การใช้แบบสอบถาม ซึ่งไม่ใช่เพียงใช้การสังเกตเท่านั้น และผู้สังเกตจะต้องเป็นผู้ที่มีความไวในปรากฏการณ์ ความไวเชิงทฤษฎีหรือเหตุการณ์อื่น ๆ ที่อาจเกิดขึ้นโดยไม่ได้อาคัดคิดล่วงหน้ามาก่อน เพราะบางประเด็นที่เกิดขึ้นอาจมีความน่าสนใจ

7.4 การสะท้อน (Reflection/R) เป็นการสะท้อนถึงการปฏิบัติการร่วมกันตามที่ได้วางแผนการ จนมาถึงขั้นตอนการปฏิบัติการ ผ่านการบันทึก การสังเกต เก็บข้อมูล โดยใช้การวิพากษ์ร่วมกัน ซึ่งเป็นการประเมินในรูปแบบหนึ่งและเป็นการให้ข้อเสนอแนะ ตลอดจนการปรับแผน หรือแนวทางการปฏิบัติให้ดีขึ้น เพื่อนำไปปฏิบัติในวงจรต่อไป จนกว่าจะคลี่คลายประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในบริบทนั้น โดยที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความพึงพอใจร่วมกัน ยินดีรับผิดชอบผลร่วมกัน ไม่ว่าจะผลนั้นจะเป็นไปตามเป้าหมายหรือไม่ ส่วนองค์ความรู้ที่ได้สร้างร่วมกัน จะเป็นความรู้หรือข้อเสนอเชิงทฤษฎีในบริบทนั้น เพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนปฏิบัติการครั้งต่อไป

กล่าวได้ว่า การวิจัยแบบ CPAR เป็นกระบวนการที่มีผลโดยตรงต่อผู้ร่วมวิจัย เป็นทั้งผู้ริเริ่มและดำเนินการ เป็นกระบวนการที่ดึงศักยภาพของผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการซึ่งมีความหลากหลาย เช่น ปัญหา การรวบรวมข้อมูล การวางแผนแนวทางแก้ปัญหา การนำแนวทางไปปฏิบัติ ตลอดจนการติดตามและประเมินผล เป็นต้น CPAR จึงเป็นกระบวนการ

ที่เหมาะสมในการศึกษาบริบทที่มีความแตกต่างหลากหลาย ความซับซ้อน รวมทั้งเป็นสิ่งที่อธิบายเฉพาะบริบทที่เกิดขึ้นตลอดจนเป็นการกระตุ้นให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้เห็นคุณค่าในตนเอง นำศักยภาพของตนเองที่มีอยู่ทั้งความรู้และประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนกันในการวิเคราะห์ปัญหา หาสาเหตุ และหาทางออกของปัญหาร่วมกัน กระบวนการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่มีลักษณะเป็นพลวัต ต่อเนื่อง ต่อประสานกัน ซึ่งทำให้เข้าใจและเกิดความตระหนักต่อปัญหาและปรากฏการณ์ของสังคมอย่างแท้จริง ดังภาพ

ภาพที่ 1 วงจรการวิจัยแบบ CPAR
ที่มา: Kemmis et al. (2014)

8. บทบาทของนักวิจัยแบบ CPAR

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์มีแนวคิดในลักษณะเดียวกับการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) กล่าวคือ เป็นกระบวนการเพื่อสร้างองค์ความรู้ร่วมกัน (Co-construct) ระหว่างนักวิจัยและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งผู้วิจัยมีฐานะเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) บางครั้งเป็นส่วนหนึ่งของผู้ให้ข้อมูลเพราะมีความรู้และประสบการณ์ตรง (วรรณดี สุทธิธรากร, 2556) กล่าวได้ว่าผู้วิจัยจะไม่ทำตัวเป็นคนนอกเหมือนในการวิจัยในลักษณะอื่น ที่เพียงเข้ามาสังเกตการณ์ภายนอกเท่านั้น แต่จะมีส่วนร่วมกับประเด็นที่กำลังศึกษาอยู่ด้วย (สุเมธย์ หนกหลัง, 2560) โดยบทบาทนักวิจัยในการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์ ต้องตระหนักว่าตัวเองยังมีความรู้แต่ก็พร้อมที่จะเรียนรู้ร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยนักวิจัยมีบทบาทเป็นที่ปรึกษาคอยกระตุ้นและให้คำแนะนำ รวมถึงการสร้างสภาวะที่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ร่วมกัน ช่วยเหลือในกระบวนการวิจัยตั้งแต่แรกเริ่มและจะค่อย ๆ ลดการช่วยเหลือลง โดยมุ่งหวังว่าเมื่อสิ้นสุดการศึกษาแล้ว ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะมีโอกาสได้ตระหนักถึงการพัฒนาศักยภาพและสร้างพลังที่เพียงพอ จนกระทั่งสามารถแก้ไขปัญหาของตนเองได้โดยลำพังอย่างมีประสิทธิภาพ (Kemmis et al., 2014; Kimberly, 2019)

9. ตัวอย่างงานวิจัย CPAR

จากที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการวิจัยแบบ CPAR เป็นการวิจัยการหาทางออกของปัญหาสังคมมุ่งเน้นการร่วมมือกับชุมชน โดยเน้นการตั้งคำถามและการวิพากษ์กับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ อันเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาแนวทางแก้ไข ปัญหาที่ตรงตามความต้องการและความสนใจของชุมชนเอง ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการเสริมศักยภาพของชุมชนนำไปสู่การสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของชุมชน ซึ่งผู้วิจัยได้ยกตัวอย่างวิจัยที่กล่าวถึงประเด็นดังกล่าวโดยใช้การวิจัยแบบ CPAR ดังนี้

การศึกษาเรื่อง Sustaining students' identities within the context of participatory culture. Designing, implementing and evaluating an interactive learning activity เป็นการศึกษาเกี่ยวกับการยืนยันอัตลักษณ์ในตนเองของนักเรียน ผ่านกระบวนการเรียนรู้จากการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์ เพื่อวิพากษ์การถูกล่อลวงกลาอัตลักษณ์จากสังคมรอบข้างว่านักเรียนควรมีอัตลักษณ์ไปทิศทางใด โดยนำประสบการณ์ (ความรู้) ที่ประสบพบเจอมาร่วมวิพากษ์

กันก่อนจะคล้อยตามหรือชะลอเอาไว้ เพื่อพัฒนาอัตลักษณ์ของตนเองที่นำไปใช้ในชุมชนได้โดยไม่ต้องทิ้งความเป็นตัวของตัวเอง ทั้งนี้กระบวนการวิจัยแบบ CAPR เข้าไปกระตุ้นให้นักเรียนใช้ความคิดพิจารณาจากการร่วมกันสนทนาจนกลายเป็นอัตลักษณ์ใหม่แต่เหมาะสมกับสถานการณ์ของสังคมโดยไม่ทิ้งตัวตนของนักเรียนที่ต้องการแสดงจะเป็นออกไป ผลการวิจัยยังเน้นย้ำว่าทุนทางสังคมเป็นทุนที่อยู่ในตัวตนของคนแต่ละคน ซึ่งสามารถที่จะนำมาพัฒนาสร้างเป็นองค์ความรู้ที่มีความสำคัญในการกำหนดอัตลักษณ์ร่วมทางวัฒนธรรม เพื่อจะให้นักเรียนออกไปใช้ชีวิตที่อาศัยร่วมกับผู้อื่นในชุมชน ซึ่งกระบวนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์เป็นกระบวนการสำคัญ ที่นอกจากจะทำให้เกิดอัตลักษณ์ส่วนบุคคลแล้ว ยังทำให้เกิดอัตลักษณ์ร่วมของชุมชน (Esteban-Guitart et al., 2020)

การศึกษาเรื่องการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์เพื่อสร้างสรรค์อัตลักษณ์นักกิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนในสถาบันอุดมศึกษา เป็นกระตุ้นนักกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมร่วมกันให้ปล่อยปละจากชุดความรู้อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่มาจากแนวคิดความทันสมัย (Modernization) และทุนนิยม (Capitalism) รวมถึงนโยบายของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ มาครอบงำความคิดการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมว่าควรเป็นอย่างไร แต่กลุ่มนักกิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเข้าใจและดำเนินกิจกรรมโดยใช้ชุดความรู้ที่ตนเองสร้างจากประสบการณ์มาดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยวิธีการวิเคราะห์ปัญหาและนำมาสู่หาทางออกร่วมกันผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์ ที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียลงปฏิบัติการและวิพากษ์ร่วมกันในแต่ละขั้นตอนของการวิจัย จนสามารถทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถสร้างตัวตนผู้รู้เท่าทันกับความรู้มาครอบงำ (Subjectivity) หรือเรียกว่าเป็นผู้รู้เท่าทันความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม และด้วยกระบวนการวิจัยแบบ CPAR สามารถทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเลือกที่จะสร้างตัวตนหรือแก้ปัญหาในแบบที่ต้องการร่วมกัน ซึ่งทำให้เกิดความยั่งยืนในความเชื่อของตนเอง เพราะเป็นกระบวนการที่ทุกคนเป็นเจ้าของร่วมกัน จึงเกิดความภาคภูมิใจในการแก้ปัญหาดังกล่าว ถึงแม้ว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นจะยังไม่ถูกแก้ไข แต่กระบวนการวิจัยแบบ CPAR จะเป็นอาวุธทางปัญญาที่ติดตัวผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคนไว้ใช้แก้ปัญหาอื่น ๆ ได้ในอนาคต (ทศพล วัฒนานุกุลวงศ์, 2566)

การศึกษาเรื่องการวิจัยปฏิบัติการเชิงวิพากษ์เพื่อสร้างรูปแบบและกลไกการจัดการขยะอย่างครบวงจรของโรงเรียนและชุมชน โดยมีข้อค้นพบที่มีแนวโน้มไปในทิศทางเดียวกัน คือ การมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในตนเอง รวมถึงไปถึงในระดับสังคม ด้วยการปฏิบัติผ่านการสะท้อนคิดทำให้ผู้ที่เข้าร่วมกระบวนการมีเป้าหมายหรือมีอุดมการณ์ที่ชัดเจน อันจะนำไปสู่การวิพากษ์สังคมได้ และเมื่อเกิดการรวมกลุ่มจะทำให้เกิดการหนุนเสริมพลังร่วมกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน นำมาสู่การพึ่งพาตนเองในที่สุด ดังนั้นการมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์นอกจากจะเป็นการที่ขับเคลื่อนตนเอง ยังเป็นการขับเคลื่อนสังคมไปพร้อมกันอีกด้วย (เก ประเสริฐสังข์ และคณะ, 2561)

การศึกษา เรื่อง Critical Participatory Action Research and the Literacy Achievement of Ethnic Minority Groups ชี้ให้เห็นว่าการวิจัยแบบ CPAR นำไปสู่การสร้างพลังให้แก่คนเฉพาะกลุ่มในการแก้ปัญหาและหาทางออก โดยในการวิจัยนี้ คือ เยาวชนอเมริกันผิวสีที่มีค่านิยมความสำเร็จที่แตกต่างกัน เพราะคนอเมริกันผิวสีมาจากหลากหลายถิ่นกำเนิด ที่บางครั้งถูกรัฐบาลหรือคนส่วนใหญ่ในสังคมมองข้าม และพยายามตีกรอบให้กลุ่มคนเหล่านี้ทำตามคนกลุ่มใหญ่ โดยละเลยความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มโดยนำมาตราฐานค่านิยมความสำเร็จของคนผิวขาวมาเป็นมาตรฐาน แต่การวิจัยแบบ CPAR ครั้งนี้ทำให้สังคมเกิดความเข้าใจคนกลุ่มเฉพาะในสังคม นำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนให้เสมอภาคกันต่อไป (Morrell, 2006)

การศึกษาเรื่อง Critical participatory action research: Design to empower women in a teacher education institution ชี้ให้เห็นว่าพลังของการวิจัยแบบ CPAR สามารถยกระดับความเท่าเทียมทางเพศขึ้นได้ จากการศึกษา กับนักศึกษา ครูสอนคอมพิวเตอร์ ซึ่งเป็นสาขาที่มีผู้ชายมากกว่าผู้หญิง ทำให้การแสดงความคิดเห็นในชั้นเรียนของผู้หญิงถูกทำให้กลายเป็นเสียงส่วนน้อย พวกเขาไม่ได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียม ในกระบวนการวิจัยแบบ CPAR ได้ให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกันวิพากษ์ร่วมกันในชั้นเรียน ซึ่งทำให้นักศึกษาชายมีความเข้าใจนักศึกษาหญิงมากยิ่งขึ้น เพราะแต่เดิมการเรียนวิทยาการคอมพิวเตอร์ส่วนใหญ่มีแต่ผู้ชาย ทำให้ผู้หญิงถูกมองว่าไม่สามารถสร้างสรรค์ผลงานได้ดีเท่ากับผู้ชาย จึงมีการเสนอร่วมกันของทุกฝ่ายให้มหาวิทยาลัยเปิดรับฟังความคิดเห็นและผลักดันความคิดของนักศึกษาหญิงมากยิ่งขึ้น จะเห็นได้ว่าการวิจัยแบบ CPAR สามารถยกระดับความเท่าเทียมทางเพศจากการถูกมองข้ามของสังคมชายเป็นใหญ่ ที่กลืนกินความเป็นเพศหญิงมาอย่างยาวนาน และดำรงไว้ซึ่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของทุกคนในสังคม (Sadik, 2019)

10. สรุป

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์ (Critical participatory action research: CPAR) เป็นการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในบริบทที่ต้องการศึกษา เพื่อตระหนักถึงปัญหา หาวิถีทางร่วมกันโดยมุ่งหวังสู่การเปลี่ยนแปลงจากผู้มีส่วนร่วม และเป็นการปลูกพลังศักยภาพที่มีอยู่ในตัวตนของในชุมชน บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกัน ยุติธรรม ด้วยแนวคิดการวิพากษ์สังคม ดังนั้นบทบาทของนักวิจัยจึงเป็นเพียงผู้ช่วยให้การอำนวยความสะดวกในการแก้ปัญหา และกระตุ้นให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกิดการครุ่นคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ปัญหาที่ตระหนักรู้ร่วมกันเพื่อให้เกิดข้อสรุปโดยผู้วิจัย จะต้องใช้ความไวเชิงทฤษฎีเข้ามาประกอบการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งผู้วิจัยเป็นส่วนหนึ่งของการวิจัย โดยอยู่ในฐานะผู้อำนวยความสะดวก แต่การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์นั้นมีหลากหลายรูปแบบและแตกต่างกันไปในแต่ละวิธีการ ขึ้นอยู่กับคำถามวิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัย ในการค้นหาความรู้ความจริง ซึ่งการวิจัยลักษณะนี้สามารถสร้างแรงกระตุ้น เพื่อร่วมกันสร้างวิถีทางแห่งการเปลี่ยนแปลงหรือการปลดปล่อยจากความรู้สึกล้มยุคธรรมในชุมชนของตนเอง

บรรณานุกรม

- เก ประเสริฐสังข์, ดุษฎี โยเหลา และสมไทย วงษ์เจริญ. (2561). การวิจัยปฏิบัติการเชิงวิพากษ์เพื่อสร้างรูปแบบและกลไกการจัดการขยะอย่างครบวงจรบนฐานการมีส่วนร่วมของโรงเรียนและชุมชน. *วารสารพฤกษศาสตร์*, 24(2), 65-80.
- ทศพล วัฒนานุกุลวงศ์. (2566). การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเชิงวิพากษ์เพื่อสร้างสรรค์อัตลักษณ์นักกิจกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนในสถาบันอุดมศึกษา. [วิทยานิพนธ์ปริญญาโท]. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ทศพล วัฒนานุกุลวงศ์, สุเมษย์ หนกหลัง และกิตติกร สันคติประภา. (2566). การพัฒนาสู่ความทันสมัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในสถาบันอุดมศึกษา. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 6(4), 359-376.
- วรรณดี สุทธิสารกร. (2556). การวิจัยเชิงปฏิบัติการ: การวิจัยเพื่อเสริมภาพและการสรรค์สร้าง. สำนักพิมพ์สยามปริทัศน์.
- สุเมษย์ หนกหลัง. (2560). การพัฒนาการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นเรื่องป่าชายเลนชุมชนผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชนให้แก่เยาวชนในชุมชนเกาะหยงสตาร์ จังหวัดตรัง. *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 18(2), 115-123.
- สุเมษย์ หนกหลัง. (2562). การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เรื่อง การใช้ประโยชน์จากต้นจากในชุมชนเกาะหยงสตาร์ จังหวัดตรัง. *วารสารด้านการบริหารรัฐกิจและการเมือง*, 7(1), 179-208.
- Bergold, J., & Thomas, S. (2012). Participatory research methods: A methodological approach in motion. *Historical Social Research/Historische Sozialforschung*, 37(4), 191-222.
- Chen, S. H. (2017). Who cares: Stakeholder participation and the use of performance information in strategic planning. *Chinese Public Administration*, 8(2), 86-103.
- Cotter, G (2023). All Aboard: Charting a community-linked course in development education. *Policy and Practice: A Development Education Review*, 37(Autumn), 72-89.
- Esteban-Guitart, M., Monreal-Bosch, P., Palma, M., & González-Ceballos, I. (2020). Sustaining Students' Identities within the Context of Participatory Culture. Designing, Implementing and Evaluating an Interactive Learning Activity. *Sustainability*, 12(12), 4870.
- Fletcher, A. J., MacPhee, M., & Dickson, G. (2015). Doing participatory action research in a multicase study: A methodological example. *International Journal of Qualitative Methods*, 14(5), 1-9.
- Freire, P. (2020). Pedagogy of the oppressed. In *Toward a sociology of education*. (pp. 374-386). Routledge.
- Gill, H., Purru K. & Lin G. (2012). In the midst of participatory action research practices: Moving towards decolonizing and decolonial praxis. *Reconceptualizing Educational Research Methodology 2012*, 3(1). 1-15.
- Gray, S., Jordan, R., Crall, A., & Newman, G. (2017). Combining participatory modelling and citizen science to support volunteer conservation action. *Biological conservation*, 208, 76-86.
- Hall, S., & Back, L. (2014). At home and not at home. In *Stuart Hall and 'Race'*. (pp. 202-231). Routledge.
- Hergenrather, K. C., Rhodes, S. D., Cowan, C. A., Bardhoshi, G., & Pula, S. (2009). Photovoice as community-based participatory research: A qualitative review. *American Journal of Health Behavior*, 33(6), 686-698.
- Kemmis, S. (2006). Participatory action research and the public sphere. *Educational Action Research*, 14(4), 459-476.
- Kemmis, S., McTaggart, R., & Nixon, R. (2014). Introduction critical participatory action research. In *The action research planner: Doing critical participatory action research*. (pp. 1-31) Springer.

- Kimberly, R. (2019). *Exploring the Implications of White Teacher Identity in a Critical Participatory Action Research Study*. [Doctoral dissertation Department Undergraduate Studies in Education]. Brock University.
- McTaggart, R., Nixon, R., Kemmis, S. (2017). Critical Participatory Action Research. *The Palgrave International Handbook of Action Research*, 21-35.
- Minkler, M., & Wallerstein, N. (2011). *Community-based participatory research for health: From process to outcomes*: John Wiley & Sons.
- Morrell, E. (2006). Critical participatory action research and the literacy achievement of ethnic minority groups. In J. Hoffman, D. Schallert, C. Fairbanks, J. Worthy, & B. Maloch (Eds.), *55th Annual Yearbook of the National Reading Conference (pp. 54–55)*. Oak Creek, WI: National Reading Conference.
- Noklang, S. (2020). The development of self-directed learning skills of teacher candidates through community-based recreation program. *Participatory Educational Research*, 7(3), 217-229.
- Noklang, S., Prakongpan, P., Meepan, W., Dechawatsinsiri, N., Niyomdecha, A., & Hernandez, V. (2023). Critical Participatory Action Research for Development of Private School Teachers' Work Approaches in Bangkok. *Journal of Research and Curriculum Development*, 13(2), 39-52.
- Sadik, O. (2019). Critical participatory action research: A design to empower women in a teacher education institution. *International Journal of Research in Teacher Education*, 10(2), 20–27.
- Sallah, M. (2014). Participatory Action Research with ‘Minority Communities’ and the Complexities of Emancipatory Tensions: intersectionality and cultural affinity. *Research in Comparative and International Education*, 9(4), 402-411.
- Thinyane, M., Bhat, K., Goldkind, L., & Cannanure, V. K. (2018, August). Critical participatory design: reflections on engagement and empowerment. *In a case of a community based organization. In Proceedings of the 15th Participatory Design Conference: Full Papers-Volume 1*. (pp. 1-10).
- Wallerstein N, Muhammad M, Sanchez-Youngman S, et al. (2019). Power dynamics in community-based participatory research: A multiple–case study analysis of partnering contexts, histories, and practices. *Health Education & Behavior*, 46(1), 19-32.
- Zuber-Skerritt, O. (2015). Participatory action learning and action research (PALAR) for community engagement: A theoretical framework. *Educational Research for Social Change*, 4(1), 5-25.